

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Сергій ПЛОХІЙ • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ — заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Галина БУРЛАКА
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 11

Серія

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ ТА ХУДОЖНІ ТВОРИ

Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2008

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (15 УКР)
Г91

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядник: Галина БУРЛАКА

Автори передмов: Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Галина БУРЛАКА

Автор коментарів: Галина БУРЛАКА

Мовна редакція текстів М.Грушевського
та пояснення слів: Галина БУРЛАКА

Переклад висловів іншомовного походження: Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-568-7 (т. 11)

- © Інститут української археології та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України, 2008
- © Жулинський М., Бурлака Г., передмови, 2008
- © Бурлака Г., коментарі, 2008
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2008

РОЗДІЛ І

СТАТТІ, ВИСТУПИ, ПЕРЕДМОВИ, ЗАМІТКИ

[ВИСТУП НА ШЕВЧЕНКОВОМУ СВЯТІ 1902 р. У КРАКОВІ]

Шевченкове свято — свято передовсім молоді. Таким воно стало, і тепер таке — не наслідком якихось спеціальних претензій молоді до нього, чи формальних прав, а тому, що Шевченкове свято — то акт признання національних і загальнолюдських ідеалів, оголошених ним, і вдячності для їх речника, а в кім же, як не в молоді, ідеальний зміст життя повинен знаходити найповніший, найгарячіший відгомін! Се її уділ, її право і обов'язок, се одушевлення — запорука здорового розвою суспільності, її життя. І тому Шевченкове свято у нас, як свято інших пророків національних у інших націй, будить все найгарячіший відклик серед молоді, і повинен будити, повинен бути передовсім святом молоді.

І сього року святкує молодіж сорок першу річницю смерті духового вождя свого народу, святкує — хоч і серед незвичайних, сумних і грізних обставин*. По той і по сей бік кордону потягнула її могутня хвиля боротьби за права горожанські, за права національні, й викинула з колії звичайного життя. Вищі школи стоять позамикані або добровільно молоддю опущені. Частина молоді позбавлена можності далі вести свою освіту, інша помандрувала за своєю освітою на чужину, терпеливо зносячи нужду й поневірку, готова зложити на оltар вітчизни гекатомби жертв в глибокім самовідреченні. В сій сумній і грізній хвилі дисонансом була б кожна нота легкодушної веселості, але достроюється вона гармонійно до свята нашого національного мученика. Кожен акт самовідречення, кожда жертва, зложена нами в ім'я ідеалу, в ім'я вітчизни, зближає нас, зв'язує внутрішнім зв'язком з королем наших ідеалів, з його життям, що було одним неперервним ланцюгом страждань, з малими лише проблесками ясніших днів, і з його тяжкими часами, які він так глибоко відчував, тими часами, що хвилями здавалися йому вже “останньою тяжкою минутою” існування України і викликали з глибини його душі болющий крик до земляків —

Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте!*

Історія великих душ дуже часто переминюється в історію великих страждань, але й у всесвітній галереї мучеників людськості нелегко знайти пару тяжкій долі нашого Кобзаря, такий одноцільний, від початку до кінця в однім тоні переведений образ страждань, який дає його життя.

Дитячі літа, що звичайно на ціле життя відсвічують чоловікові рожевим промінням щастя, у нього затроєні були бідною та тяжкою панцизною неволею й лишили в душі поета образ невимовного жалю й страху.

...В тім гаю,
 У тій хатині, у раю
 Я бачив пекло. Там неволя,
 Робота тяжкая, ніколи
 І помолитись не дають.
 Там матір добрую мою
 Ще молодую у могилу
 Нужда та праця положили.
 Там батько, плачучи з дітьми,
 А ми малі були і голі, —
 Не витерпів лихої долі,
 Умер на панщині, а ми
 Розлізлися межи людьми,
 Мов мишенята...*

З-під гарапника панського посіпаки переходить дитина під лозу п'яного і темного дяка*. Початки парубоцтва — ті часи, як душа ціла розкривається вражінням дооколичного світу й з особливою вражливістю реагує на зло і добро, застають Тараса між панською челяддю, кухарчуком, потім льокайчуком*, в сфері найбільше незносній, найглибше пересякненій брудом кріпацтва. Часи першого кохання*, а з тим, як звичайно, — пробудження почуття своєї людської гідності, припадають у нього на сі часи гіркого поневолення, коли кара на тілі могла спіткати геніального юнака за кожду дрібницю.

Потім — хвиля свободи, увільнення з кріпацького ретязя*, свобідне віддання штуці й поезії*, коли талант поета розвинувся в цілій силі і красі, й його слово
 “...пламенем взялось,
 І огненно заговорило...”*

Світлі часи, хоч затроєні свідомістю розмірно-глибокого занепаду й поневолення народу — як коротко вони тривали! А слідом за словом протесту проти деспотизму, проти порушень прав людських і Божих — нова неволя* — в'язниця, непевність самого життя, що може зовсім легко скінчитися шибеницею, і в кінці — заслання, солдатська служба без вислуги, позбавлення всяких прав людських, без надії коли-небудь їх вернути, і навіть — відбирання можності творчості: позбавлення права писати і малювати, чисто диявольський вибір кар для свободолюбного, повного сил поета і артиста.

І от тягнуться безконечні роки без просвітку й надії, в “кинутім Богом” киргизькім степу без можності коли-небудь побачити свою Україну, що рисувалася тепер перед очима поета в неземний край, проймаючи його душу солодко-болючим жалом ностальгії. Він засуджений на товариство темних спроневірених або здеморалізованих жовнірів, на повну залежність від гарнізонних “бурбонів”* — звичайно розпусників і пияків, здичілих

в киргизькім степу підфіцерів і офіцерів. Всякі зносини з його давнішими приятелями, товаришами національних змагань і поступових ідеалів, вповні зірвано, відібрано всяку духову поживу геніальному самоуку, що рвався розширити границі свого знання. І що найгірше — нема, повторяю, ані краю тій неволі, ані надії з неї вирватися колись.

В такім тяжкім, безнадійнім положенні треба було зусиль просто нелюдських, щоб не дати себе поглинути сьому болоту, щоб стерегти своєї гідності людської, не дати себе опанувати зневір'ю. Поет бореться, але хвилями розпука гадюкою обвивається коло його серця. Адже все скінчено для нього. Він, “неначе лютая змія,

розтроснена в степу здихає,
заходу сонця дожидає”*, —

щоб смерть скінчила важкі муки. Будучності для нього нема — його “за Україну замучили...”*

Що найтяжче мусило гризти поета — се свідомість, що найдорожчий скарб його душі, його творча сила, його поетичний талант гине, зникає під впливом таких неможливих обставин життя. Ся думка не дає йому спокою.

То так і я тепер пишу —
Папер, чорнила тільки трачу.
А перш — їй-богу, не брешу,
Згадаю що, чи що побачу,
То так утну, що аж заплачу*.

І се тоді, коли в собі він чув сили титана, а все зроблене ним доти здавалося нічим в порівнянні з тим, що міг би зробити при інших обставинах, з-під пера його плинули гіркі слова:

В неволі виріс між чужими,
І неоплаканий умру —
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі*.

Над сподівання приятелям удалося випросити для Поета увільнення з заслання*. Він вертається на свободу, хоч і неповну, під доглядом жандармерії, з різними обмеженнями. Але фізичні й духовні сили його вже підтяті неволею. Талант його очевидно ослаб — зрідка лише проривається у нього “огненне слово” часів розцвіту. Він сам чує себе розбитим, і найгарячішим його бажанням стає родинне затишшя, як не любов, то хоч спокій родинного огнища. Се бажання не дає йому спокою серед поетичних і суспільних занять, але всі проби й заходи його показуються марними, а тим часом смертельний недуг підрізує останні його сили, і він вмирає, вмирає серед тих мрій

спокійного щастя на дожитку, в хвилі, коли для народу сходила так довго ним ждана зоря свободи*, коли підіймалися перші засіви національного руху. На місці, де мріяв він собі поставити хату, над Дніпром-Славутицею, сиплять йому високу могилу, й на неї разом з благословенствами вірних синів України летить камінь тих, що з ріжних мотивів хотіли б понизити значіння його творчості і представити його самого індивідуумом на низькім степені моральнім і інтелектуальнім, речником національної ненависті і т.п і т.п.

Трагічна, повна глибокого значіння доля...

Життя Шевченкове — се книга науки для нас, так само, як і книга його пісень. Образ пророка, замученого за Україну, встає перед нами не в віках віддаленім від нас окруженні, а в обставинах майже сучасних, не пережитих і досі, серед котрих іде і далі та ж боротьба за права горожанські і національні, що розбила життя нашого найбільшого поета і многих, многих інших.

Книга науки...

Першим мотивом діяльності чоловіка служить змагання до щастя. Се змагання законне, оскільки підпорядковує себе голосу совісті, що каже шукати тільки щастя, гідного чоловіка, й суспільному почуттю, що виключає щастя одиниці, суперечне з інтересами суспільності. Та нелегко чоловікові підпорядкувати самолюбну натуру свою сим ограниченням, і кождому приходиться переживати хвилі духовного упадку, коли прикрим стає обов'язок і жертви, й внутрішній голос шепче йому, що міг би він уживати життя замість поневірятися, розкошувати замість жертвувати собою, брати замість віддавати.

В хвилі такого упадку най стане перед духовими очами образ нашого Пророка, замученого за Україну! Які смішні наші претензії до життя і малі наші жертви в порівнянні з ним! Чи він не мав права на щастя з своїм незрівнянним даром творчим, з своїм незлобним голубиним серцем, з живим почуттям для краси природи й життя, з своїми скромними вимогами... А життя його було ланцюгом страждань, не ним самим вишуканих, вибагливістю його Духу сотворених, а самих елементарних — позбавлення найперших потреб і ображення найсвятіших почуттів його душі. Мав він нагоду з уділу гноблених і покривджених перейти до табору пануючих і розкішних, але він не схотів розірвати зв'язків з тими покривдженими, не схотів замкнути уст своїх перед насильствами і поневоленням, і за те його замучено!

І він переживав хвилі упадку, коли питав себе,

“Навіщо він на світ родився,
Свою Україну любив”*,

але дух його з сього хвилевого занепаду знову все орлиним летом підносився. Він не жалувал свого протесту, що закував його в кайдани, він жалувал в часах неволі, що не може бути далі діяльним членом суспільності, і що, як йому здавалось, не використовував для неї своїх сил тоді, коли ще міг:

І я кривавими слізами
 Не раз постелю омочу.
 Перелічу і дні, і літа,
 Кого я, де, коли любив,
 Кому яке добро зробив.
 Нікого в світі, нікому в світі,
 Неначе по лісу ходив...*

Страждання не викликають в нім бажання пімсти — почуття ворожнечі особистої чи національної йому чуже. Він не знає охоти відбити страждання свої й своїх земляків на кімсь іншим, відплати ворогам за його кривди. Класове чи національне ворогування йому незнане. Братолюбіє для нього зостається найкращим добром, національні відносини, оперті на етиці й справедливості, — ідеалом. Але разом пережиті ним переслідування тільки зміцнюють в нім благородну рішучість — витривати до кінця в боротьбі проти насильства і поневолення. Сам поневолений, він підносить молитву до матері “милосердного Назорея”, щоб його слово протесту знайшло відгомін в серцях його земляків,

“щоб людям серце розтопило,
 і по Україні пронеслось!”*

Його ідеалом зостається титан*, котрого великої душі не можуть зломити ніякі страждання, ніякі переслідування тирана, і тим благородним огнем, тою ж витривалістю в боротьбі за правду й волю проти насильства й темноти хотів би він запалити серця земляків і послати їх виборювати ліпшу долю для свого народу.

Праведная душе, прийми нашу мову немудру та щиру, прийми, привітай нас*, зібраних тут в благовійній честі твоєї пам’яті і веди нас тернистим шляхом твого життя до тої ж мети, що присвічувала тобі, щоб і ми, оглянувшись на пройдену путь, могли з часом повторити до своєї совісті твоє прощання:

Ми не лукавили з тобою,
 Ми просто йшли, у нас нема
 Зерна неправди за собою...*

[Виступ на Шевченковому святі 1902 р. у Кракові]

Цей текст — виступ на Шевченковому святі в Кракові 7 березня 1902 р. Датується завдяки згадці в тексті про “сорок першу річницю смерті” Т.Шевченка та короткому звітові газети “Діло” про це зібрання: «Саля театральна битком набита, а коли по увертюрі “Чорноморців” виступив проф. Грушівський, щоби виголосити вступне слово, театр повитав його оплесками. Говорив про Шевченківське свято, як про свято також молодезі. Опісля хори; наші хлопці виступають, а театр витає їх знов оплесками. Концерт закінчено відспіванням “Ще не вмерла”, під час чого повстав цілий театр. Польські часописі без винятку розписувалися про наш концерт, а польська суспільність на перегони купувала білети...» (Діло. — 1902. — № 45. — 25 лютого (10 березня). — С. 3).

Зберігся повний автограф виступу М.Грушевського: ЦДІАК України. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 225. — Арк. 12–28.

Подається за автографом.

с. 150 ...святкує — хоч і серед незвичайних, сумних і грізних обставин — на час, коли відбувалося це урочисте зібрання, в Галичині тривали виступи громадськості, насамперед молоді, за утворення українського університету і розширення прав української мови у Львівському університеті. Польські правлячі кола повністю ігнорували ці вимоги. Після низки конфліктів з університетською владою 1899–1901 рр. та дискримінаційного виключення кількох студентів у грудні 1901 р. 583 студенти-українці на знак протесту залишили Львівський університет і перейшли на навчання в інші університети Австро-Угорщини: Віденський, Празький, Краківський. Цей вчинок викликав значний резонанс не лише в українських колах, але й серед прогресивної молоді інших національностей. Польський міністр освіти обіцяв виконати вимоги студентів, коли вони повернуться до Львова. Однак і після їхнього повернення влітку 1902 р. у сфері розширення прав української мови нічого не було зроблено. Очевидно, з огляду на таке політичне напруження М.Грушевський у виступі на Шевченковому святі звертався насамперед до молоді, висловлюючи підтримку її рішучих дій. Згодом він детально писав про ці резонансні події у праці “К польско-украинским отношениям в Галиции” (1905 р., див. Т. 1 цього видання, С. 501–503). Див. також: Качмар В.М. Проблема українського університету у Львові в кінці ХІХ—на початку ХХ ст.: суспільно-політичний аспект: Автореф. дис. ... к. і. н. — Львів, 1999.

...Свою Україну любіть, /Любіть її во время люте! — рядки з поезії Т.Шевченка “Чи ми ще зійдемося знову?..” (ХІІ поезія з циклу “В казематі”, 1847 р.). В оригіналі синтаксична конструкція дещо ширша: “Свою Україну любіть, /Любіть її... Во время люте, /В остатню тяжкую минуту /За неї Господа моліть”.

с. 151 ...Розлізлися межі людьми, /Мов мишенята... — автор цитує поезію Т.Шевченка “Якби ви знали, паничі...” (1950).

...переходить дитина під лозу п'яного і темного дяка — коли Тарасові сповнилося вісім років, його віддали в науку до дяка-вчителя Павла Рубана (по-ву-

личному Совгіря), який за найменшу провину учнів карав різками, а по суботах бив усіх без винятку. Там Тарас навчився читати.

...встають Тараса між панською челяддю, кухарчуком, потім льокайчуком... — змалку Т.Шевченко дуже любив малювати і робив кілька безуспішних спроб знайти собі вчителя. Нарешті маляр с.Хлипнівки упевнився, що в Тараса є хист до малювання, і погодився його вчити. Але для цього потрібен був панський дозвіл, оскільки на той час Шевченкові виповнилося 15 років і він, як кріпак, повинен був відбувати панщину. Панський управитель вчитися не дозволив, а забрав хлопця на панську кухню кухарчуком, а через якийсь час — козачком, тобто панським служкою. (Див.: Кирилюк Є.П. Т.Г.Шевченко. Життя і творчість. — К., 1959. — С. 10–11).

Часи першого кохання... — найпершим, ще дитячим коханням Т.Шевченка була сільська дівчинка Оксана Коваленко. Їй він присвятив поему “Мар’яна-черниця” (1841), не раз згадував у інших творах. Однак тут М.Грушевський, говорячи про юнацькі роки, має на увазі Ядвігу (Дзуню) Гусиковську, польську швачку. З нею майбутній поет познайомився 1830 р. у Вільні, куди приїхав з челяддю пана П.Енгельгардта.

...увільнення з кріпацького ретязя... — Т.Шевченка викупили з кріпацтва 22 квітня 1838 р. Для цієї мети був реалізований непростий план: К.Брюллов намалював портрет В.Жуковського, який розіграли в лотерею в царській родині. За отриманих 2500 рублів і був викуплений Т.Шевченко.

...свобідне віддання иштуці й поезії... — після звільнення Т.Шевченко був офіційно зарахований слухачем Академії художеств. Раніше, з 1837 р., він відвідував рисувальні класи Академії у вільний від роботи час. Приблизно до цього часу належать і його перші поетичні проби.

...слово... “пламенем взялось, /І огненно заговорило...” — дещо змінені рядки зі вступу до поеми “Неофіти” (1857). В оригіналі: “...Подай душі убогій силу, /Щоб огненно заговорила, /Щоб слово пламенем взялось, /Щоб людям серце розтопило. /І на Україні понеслось, /І на Україні святилось /Те слово...” (Рядки 81–87).

...нова неволя... — 5 (17) квітня 1847 р. Т.Шевченко був заарештований за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві. Під час слідства долучилися також звинувачення за “вільнодумні” вірші (в поета під час обшуку знайшли рукописний альбом “Три літа”). Після ув’язнення Т.Шевченко був засланий солдатом в Окремий Оренбурзький корпус, за резолюцією Миколи І, “під найсуворіший нагляд із забороною писати і малювати”.

...повну залежність від гарнізонних “бурбонів”... — Бурбони — королівська династія, яка правила у Франції та Іспанії. В переносному значенні — брутальні, зарозумілі, неосвічені люди.

с. 152 ...розтощена в степу здихає, /заходу сонця дожидає... — дещо змінені рядки поезії Т.Шевченка “Хіба самому написать” (1849). В оригіналі: “...Неначе лютая змія /Розтоптана в степу здихає, /Заходу сонця дожидає”. (Рядки 41–43).

...його “за Україну замучили...” — ремінісценція з поезії “Мені однаково, чи буду...” (1847, третій твір циклу “В казематі”). В оригіналі: “Молися, сину, за Україну /Його замучили колись”. (Рядки 15–16).

...То так утну, що аж заплачу — дещо змінені перші рядки з поезії Т.Шевченка “То так і я тепер пишу” (1847). В оригіналі: “То так і я тепер пишу, /Папір тільки, чорнило трачу... /А перш! Єй-богу, не брешу! /Згадаю що чи що набачу, /То так утну, що аж заплачу”.

...На нашій — не своїй землі — неточна цитата з поезії “Мені однаково, чи буду...” (1847). В оригіналі: “В неволі виріс між чужими /І, неоплаканий своїми, /В неволі, плачучи, умру. /І все з собою заберу, /Малого сліду не покину /На нашій славній Україні, /На нашій — не своїй землі”. (Рядки 6–12).

...приятелям удалося випросити для Поета увільнення з заслання — упродовж періоду перебування Т.Шевченка на засланні його друзі намагалися полегшити його долю. Зокрема, з таким проханням зверталася В.Рєпніна до начальника Третього відділу О.Орлова. Однак тоді про це не могло бути й мови, — у 1850 р. О.Орлов заборонив В.Рєпніній навіть листуватися з Т.Шевченком. З осені 1853 р. комендант Новопетровського укріплення І.Усков почав клопотатися про офіційний дозвіл Т.Шевченкові писати. У 1855 р. Т.Шевченко листовно звернувся до Ф.Толстого, на той час віце-президента Академії мистецтв, з яким він був особисто знайомий, з проханням поклопотатися про звільнення. Після енергійних заходів Ф.Толстого та його дружини у 1857 р. поет був звільнений з заслання, а в 1858 р. отримав дозвіл жити в Петербурзі.

с. 153 ...коли для народу сходила так довго ним ждана зоря свободи... — йдеться про те, що царський маніфест про знесення кріпацтва в Російській імперії був виданий 19 лютого (ст. ст.) 1861 р., а Т.Шевченко помер через тиждень після цього, 26 лютого (ст. ст.).

...“Навіщо він на світ родився, /Свою Україну любив”... — дещо змінені рядки 112–113 з поеми Т.Шевченка “Чернець” (1847). В оригіналі: “Для чого я на світ родився, /Свою Україну любив?”

с. 154 ...Нікого в світі, нікому в світі, /Неначе по лісу ходив... — рядки 99–105 з поезії Т.Шевченка “А.О.Козачковському” (1847).

...“щоб людям серце розтопило, /і по Україні пронеслось!” — рядки 85–86 з поеми Т.Шевченка “Неофіти” (1857). В оригіналі: “І на Україні понеслось...”

Його ідеалом зістається титан... — тобто титан Прометей — як символ жертвовного служіння людям. Його образ поет оспівав у поемі “Кавказ” (1845).

...прийми нашу мову немудру та щиру, прийми, привітай нас... — ремінісценція з поезії Т.Шевченка “На вічну пам’ять Котляревському” (1838). В оригіналі: “Праведная душе! прийми мою мову /Не мудру, та щиру. Прийми, привітай”. (Рядки 85–86; 108–109).

Ми просто йшли, у нас нема /Зерна неправди за собою... — рядки 12–14 з поезії Т.Шевченка “Доля” (1858, триптих “Доля”, “Муза”, “Слава”).

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
<i>Микола Жулинський</i> . МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ:		
“Я ПОЧУВ СЕБЕ ЛІТЕРАТОРОМ”	V	
<i>Галина Бурлака</i> . ЩЕ ОДНА ГРАНЬ ТАЛАНТУ:		
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ — ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК	XIII	
Розділ I. СТАТТІ, ВИСТУПИ, ПЕРЕДМОВИ, ЗАМІТКИ	1	581
Для ювілею Івана Котляревського. <i>Desiderata</i>	3	581
Дріб’язок з російського письменства	16	585
Запомога письменникам	19	586
Останні романи Г.Сенкевича... ..	24	587
[Виступ на шевченкОвому святі 1896 р. у Львові]	45	587
Поступова Польща..... ..	51	590
До справи Шевченкових провин	79	593
“Мужики”. Оповідання Антона Чехова	80	595
Перші проби [Володимир Темницький]	82	596
Перші видання “Енеїди” Котляревського	83	596
З татарських “легенд” Д.Маміна-Сибіряка	86	597
Новини російської літератури: Л.Толстой; Чехов... ..	87	598
“Мімочка заручена”. Ескіз В.Микулич	101	603
Літературна спадщина Альфонса Доде	102	603
Наталія Кобринська	128	606
Із оповідань Гната Потапенка..... ..	147	610
Із оповідань Франсуа Коппе	149	610
[Виступ на Шевченковому святі 1902 р. у Кракові]	150	611
Густав Флобер..Літературна характеристика	155	614
Варіанти до “Богданової могили” Шевченка	161	615
Микола Некрасов	162	616
Ювілей Льва Толстого	169	618
[Передмова до видання: Сельма Лягерлеф. “Королеви Півночі”... ..	171	619
Один з ніжинців	173	619
Передне слово [до книжки: оповідання марка вовчка..... ..	175	621
Світлотіні галицького життя. Лесь Мартович. “Забобон”... ..	177	622
Світлотіні галицького життя. Михайло Яцків. “Танець тіней”... ..	199	624
Українська література, її назва, розвій, періоди	213	625
Поезія Олеся	225	629
Перша редакція “Іродової мороки” Куліша	233	631
Невиконане побажання Марка Вовчка	237	632
В сімдесяти роковини смерті Шевченка на спомин його і людей, йому близьких	239	633

Розділ II. РЕЦЕНЗІЇ	241	634
Цупкий. Байки.	243	634
Н.Дашкевич. Вопрос о литературном источнике украинской оперы И.П.Котляревского “Москаль-чаривный”	244	635
Українсько-руські драми	249	636
“Жіноча бібліотека”. Видає Наталія Кобринська	257	640
“Для домашнього вогнища”. Повість Івана Франка	259	641
Осип Маковей. “Подорож до Києва”	266	642
“Мій Ізмарагд”. Поезії Івана Франка	269	642
М.Чернявський. “Донецькі сонети”	275	644
“Царівна”. Оповідання Ольги Кобилянської	277	645
“Залісся”. Повість Осипа Маковея	282	646
Іван Семанюк (Марко Черемшина). “Карби” . Новели з гуцульського життя.....	290	647
И.Стешенко. Иван Петрович Котляревский	296	648
В.Лесевич. Евгений Павлович Гребенка	301	650
Н.Петров. Один из предшественников Ив. Петр. Котляревского... ..	302	650
[“Шершень”]	303	651
Т.Шевченко. “Кобзарь”	304	652
А.И.Лотоцкий. “Демократическая литература ...”	305	653
Поезії М.П.Старицького.....	306	654
“Лис Микита”, з німецького переробив* Іван Франко.....	307	655
Твори Івана Котляревського	308	656
Твори Григорія Квітки-Основ'яненка	310	657
Розділ III. НЕКРОЛОГИ	311	658
[Промова над могилою д-ра Омеляна Огоновського]	313	658
Олександр Пипін. Некролог	314	658
Антін Чехов. † 2 (15)/VII 1904	316	659
Данило Мордовець. Некрологічна замітка	318	659
Смерть Толстого	320	660
Сумний Великдень	323	660
Пам'яті Лесі Українки	328	662
Над свіжою могилою	329	662
Розділ IV. ПО СВІТУ	331	663
ДОДАТКИ	467	692
[Щоденникові записи 1883 р. на літературні теми]... ..	469	692
Вступне слово видавництва [Передмова до видання: Гомерова “Одіссея” ...]	475	694
Перше видання “Енеїди” Котляревського	484	
По світу.	486	

КОМЕНТАРІ.....	581
ПОКАЖЧИК ІМЕН.....	700
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	734
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ.....	743

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 11

Серія “Літературно-критичні та художні твори”

Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>І.Сімонова</i>
Коректори	<i>Б.Павлів, О.Тростянчин</i>

Грушевський М.С.
Г 91 Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.;
Голов. ред. П.Сохань. — Львів: Світ, 2002 — .
Т. 11: Серія “Літературно-критичні та художні твори”:
Літературно-критичні праці (1883–1931), “По світу”. — 2008. — 784 с.
ISBN 978-966-603-223-5; 978-966-603-568-7 (т. 11)

Том 11 зібрання праць М.Грушевського у 50-ти томах відкриває серію “Літературно-критичні та художні твори”, до якої увійшли статті, виступи, передмови та рецензії М.Грушевського на літературні теми. Тексти, написані упродовж 1883–1931 рр., окреслюють читачеві позицію вченого щодо цілої низки літературних явищ і постатей кінця ХІХ—початку ХХ ст., визначають його роль у тогочасному літературному процесі. Також у томі опубліковане культурологічне есе “По світу”, в основу якого покладені враження від подорожей найвизначнішими містами Італії.

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (15 УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-568-7 (т. 11)

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Умовн. друк. арк. 63,7. Обл.-вид. арк. 60,0.
Додрук накладу 200 прим. Вид. № 4.
Зам. 290-8.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 2980 від 19.09.2007 р.
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua; e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк на ВАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
75005 м. Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 1110 від 02.11.2002 р.